

Seitsmes folkloristide talvekonverents, Ruusmäe-Rogosi 2012

Küünlapäeval, 2. veebruaril, mil karu harilikult teise külje kääneb ja taevataat muist küünlaid toast ära puhub, algas Rogosi mõisas Võrumaal Eesti folkloristide seitsmes talvekonverents.

Enamjaolt looduse ja paikadega seotud folkloorist inspireeritud ettekandeid jagus kahele pikale tööpäevale. Eesti Rahvaluule Arhiivi kohapärimuse töörühm – 2012. aasta talvekonverentsi korraldaja – kutsus osalejaid arutlema pärimuse tähenduste üle inimese ja maastiku kahekõnes. Pärimuslikud kohateadmised, -oskused, -uskumused, -tajud, -hoiakud ja -jutud, mida ettekannetes valgustati eri aspektidest lähtudes, on jätkuvalt Mall Hiiemäe uurijatähelepanu keskmes. Koha- ja looduspärimusliku rõhuasetusega tähistati hea kolleegi 75. sünnipäeva. [Omal kombel, kingiraamatu rollis, osales konverentsil Hiiemäe eelmise suure sünnipäeva järel 2008. aastal Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetuste sarjas valminud pühendusteos *Kes kõlbab, seda kõneldatakse* (koostajad Eda Kalmre ja Ergo-Hart Västrik), mille kuueteistkümnest autorist kuus kas pidasid ettekande või tegid kuulajana kaasa ka seekordsel istungil.]

Üheks erinevaid vaatenurki koondavaks mõtteliseks teljeks oli lähtumine kohanimedest ja kohanime saatvatest lugudest. Väikestest kohalikest sündmustest, mis sõnastati lühikeseks looks ja kinnistati (mikro)toponüümiga kasutajaskonna mällu, rääkis Mall Hiiemäe ise ettekandes “Maastikuelemendid kohanimeloomes”. Tema sõnul lähtub iseenesest lihtne tekkemehhanism elulistest vajadustest, vahendamaks teavet harjumuspäraste tegevuste käigus formeervatatest maastikumärkidest. Reet Hiiemäe, kes on viimasel ajal tegelenud tänapäevase folkloori ilmingutega, pöördus selleks puhuks õnnestunult tagasi klassikaliste katkumuistendite juurde (“Päinurme, Pätsavere, Suureluige ja Lustivere. Kohamääratlused katkupärimuses”). Huvitav on järeldus, et mütoloogilise haigusolendi teekonna positsioneerimine muudab muidu ootamatult ilmuva haiguse liikumise etteaimatava(ma)ks ja sel kombel natukenegi kontrollitavaks. Kohanimeasjatundjatena osalesid ja pidasid ettekande Urmas Kalla ja Mariko Faster Võru Instituudist. Urmas Kalla töötab kirjandusmuuseumis säilitatava Rootsmäe käsikirjaga, kus on jäädvustatud huvitav kogu Võnnu kihelkonna kohanimedid ja kohanimelugusid. Kõneleja tõi Emajõe Suursoo piirkonna näitel tabavalt esile kohtade, juttude ja kohanimede suhestatuse võimalused vaadeldaval ajahetkel, väljendades seda paradoksina: kadunud kohad on mingis mõttes olemas nimesüsteemsuse tõttu, mis aitab kohti meeles pidada. Mariko Faster (“Naine Lõuna-Eesti kohanimedes”) leidis, et kuigi Võrumaa kohanimede andmebaasis on naissoole viitavaid toponüüme üksnes 2%, on nende hulgas huvitavaid kihistusi naispühakute nimedega, viidetega ohvrilätele ning kõnekatele seostele, mis tekivad *mõrsja*-osisega kohanimede puhul. Nimed ja nimetamine olid teemaks ka kultuurigeograaf Taavi Pae sõnavõtus. Ta on avastanud Eestis umbes kolmkümmend võrdnime kasutamise juhtu. Enamasti mitteametlikud, turistlikud või ilukirjandusliku väljendi staatuses kohanimed nagu *Eestimaa Šveits*, *Setumaa Sahara*, *Emajõe Ateena*, *Eesti Donbass* jts moodustatakse mõne laiemalt tuntud geograafilise kujundi abil.

Missugustesse seostesse kohapärimus paigutub ja kuidas toimib kindlas piirkonnas, oli arutluse all Mare Kõiva, Mare Kalda ja Mari Sarve sõnavõttudes. Mare Kõiva (“Paala-

linna lossist kaardiga ja kaardita”) ja Mari Sarv (“Kes selle tamme istutas”) esindasid konverentsil kognitivistlikku perspektiivi, kuna analüüsisid paiku ja lugusid, millega uurijal on isiklik emotsionaalne side. M. Kõiva avas Põltsamaa juttude põhjal, kuidas kajastuvad inimeste ettevõtmistes jutud sissemüürimisest, varandustest lossikeldrites, maa-alustest käikudest ja piinakambritest, ning positsioneeris vastava andmestiku pärimusliku ajaloo teljel. M. Sarv keskendus kodu pärimusele Kullamaal, sellele, kuidas põlvkondade lood sõltuvalt ümbruse mõjust teatud juhtudel kestavad, teinekord aga muutuvad võõraks ja kaotavad aktuaalsuse. Mare Kalda tutvustas ettekandes “Artiklist uurimuseni. Ida-Viru nähtamatud kohalood” valitud näidete põhjal kohapärimuse arenguhooni Ida-Virumaal. Sealseid kohti ja kohalugusid on teistest piirkondadest selgemalt mõjutanud vastandid: muutused (kaevandused jt tööstusalad) ja muutumatus (ürgsed metsad ja sood). Inimtegevus ja loodusobjektide seisund kajastuvad kohajuttudes, teatud olusid rõhutades, teisi varju jättes.

Kohapärimusest mõnevõrra laiemas, pärandkultuuri kontekstis kõneles seoses põhjaliku kaardistamis- ja andmekoondamise ning pärandkultuuri objektide väärtustamise aktsiooniga Triin Kusmin Riigimetsa Majandamise Keskusest. Kohalike inventeerijate väga pühendunud tegevuse tulemusel valmis maa-ameti kaardiserveris vaba juurdepääsuga andmebaas kuni 35 000 maastikuobjekti kirjeldusega. Konverentsi toimumise ajaks polnud see veel välja kuulutatud, kuid kuu aega hiljem hinnati Triin Kusmini isiklikku tegevust pärimuse jäädvustamisel presidendi rahvaluulepreemiat väärivaks (presidendi rahvaluulepreemia on riiklik autasu Eesti Rahvaluule Arhiivi korrespondentide tunnustamiseks).

Ka konverentsi sisulise peakorraldaja Jüri Metssalu ettekanne keskendus kohapärimusele, täpsemalt Juuru kihelkonna pühade allikatega seonduvale problemaatikale. Kõneleja väljendas seisukohta, et kuigi maastik muutub, on maastikumuster põhijoontes siiski püsinud, Juuru allikad on andnud küladele joogivett ammustest aegadest peale. Tähelepaneliku uurimistööga joonistuvad välja pühapaikade paiknemise seaduspärasused: asetsemine kultuurmaa ja metsiku maa piirilal (erandiks hiiekohad rabas).

Ergo-Hart Västriku ja Aado Lintropi uurimisküsimused lähtusid usundilistest praktikatest. E.-H. Västrik (“Kivid ja kiviraunad vadja usundis”) esitles andmeid vadjalaste aupaklikust suhtumisest puudesse ja kividesse ning iseloomustas vastavaid toiminguid ja toimingute kirjeldusi nende ajaloolistes kontekstides (sooritused ohvrikivide juures kirikukalendri tähtpäevadel ja Ukkola metsas külapidustuste käigus). A. Lintrop (“Soome-ugri pühapaigad”) defineeris pühapaiga kui kavatsuslikult organiseeritud, eriliseks tehtud ruumi vastanduses teistmoodi väärtustatud ümbrusele. Kolde kui kogu maailma keskpunkti juurest ringikujuliselt kaugenedes tegid kuulajad kaasa kujutlusliku rännaku, et mõista udmurdi, aga ka mansi ja handi traditsioonilist ruumiliigendust. Inimestel ja üleloomulikel olenditel olid oma mõjualad, vaenulikke piiriületuskatseid osati tõrjuda. Kogu küla ühised pühapaigad asusid tavaliselt küla ja kaugema ümbruse vahelisel alal.

Eva Väljaots semiootikuna arutles sõnavõttus “Looduskeskkonna tajumisest metsa ja mere näitel” üldisemate tunnetuslike kategooriate üle. Kohajutustused võimaldavad uurida tajukogemust, kuna sisaldavad nii paigas viibimise kogemust kui ka selle interpretatsiooni. E. Väljaots kasutas samuti oma seisukohtade esitamiseks piiri ja liigendatuse mõisteid. Mere puhul rõhutas ta silmapiiri ja veepiiri tähenduslikkust, metsa puhul aga vertikaalset avanemist, kuid ka sügavuse ja ääre olemasolu. Mõlemas

VII folkloristide talvekonverentsist osavõtjad. Foto: Aado Lintrop 2012.

keskkonnas osaleb tajukogemustes üleloomulikke olendeid ja nähtusi. Omaette huvitava semiootilise ruumiosa moodustavad teerajad.

Õpetamispraktikatest lähtusid Risto Järve ja Sille Kapperi ettekanded, milles otsiti lahendusi kummagi eriala mõistelise järjepidevuse ning terminiloome probleemidele. S. Kapper (“Pärimustantsu mõistestamine ja kohasidusus”) teeb selget vahet pärimustantsu ja normeeritud lavastiili vahel. Talvekonverentsi teemadega haakus hästi tema huvitav küsimus, kuivõrd seotud on pärimustants kohtadega, kus üks või teine tants on aktuaalne. R. Järv aga sõnastas ettekandeks “Muistendeid, legende ja pärimusi kaalumas” akuutse mure, mille üle rahvajuttude uurijad küll omakeskis kahe kuni kaheksakesi diskuteerivad, ent ikkagi midagi ei otsusta: missuguse terminiga tuleks määratleda muistendeid. Tehistermin pole sulandunud inimeste kõnepruuki. Tõsi küll, nagu rõhutasid ka repliikideks sõna palunud kommenteerijad, ei ole põhjust kooskõla rahvaliku kasutusega pidada eesmärgiks omaette, kuna *etic* ehk uurijapoolne ja *emic* ehk pärimusrühmale omane mõistestik ongi erinevad.

Tähistamisviiside näiteid erilises keelekasutuse kontekstis demonstreeris rakenduslingvist Pille Arnek. Ettekandest “Eestikeelsed tekstid 19. sajandi Põhja-Eesti hauatahistel” selgus, et tavaks oli jäädvustada inimese nimi, vanus ja surmaaeg, hiljem sünniaeg vanuse asemel, ning tuua muidki märkusi lühendväljendite vormis. Analüütilist mitmekülgsust lisas üritusele Kadri Tüür teemaga “Kalafolkloor ja järvepärimus eesti looduskirjanduses”. Uurija jagas auditooriumiga tähelepanekuid rahvapärimuse jutustamisest looduskirjutuses, kas elavdamas teaduslikele faktidele tuginevaid kirjeldusi või tasakaalustamas poeetilist stiili.

Taimetundmine ja kasutamine rahvaravis oli Renata Sõukandi ja Raivo Kalle uurimuse keskmeks. Taimede ja loomade kujutamine hiliskeskaegsetes Kristuse kannatuse stseenides inspireeris aga Ülle Sillasood, kes jõudis järeldusele, et taimed ja loomad maalidel rõhutasid Kristuse verd, surma ja taevaminekut ning võitlust hea ja kurja vahel.

Konverentsil esitleti kahte toredat väljaannet. Mari-Ann Rimmelilt ilmus *Päritud paigad. Kohajutte ja legende Rae vallast*. Anu Korbi ja Andreas Kalkuni antoloogia *Siberi setode laulud* võimaldab kuulata ja kaasa laulda. Slaidiprogrammi vahendusel tutvustas lähemalt oma töövaldkondi ERA kohapärimuse töörühm. Enneolematut sündmust kogesid konverentsist osavõtjad koduteel. Rõuges sooritasid noored arheoloogid 30kraadise pakase kiuste eksperimenti: elu muinasmajas muinasaja kombel (vt <http://www.muinasmaja.edicypages.com/blog>). Talvekonverents avaldas toetust ja soovis jõudu.

VII folkloristide talvekonverentsi õnnestumise nimel töötasid Jüri Metssalu, Mari-Ann Rimmel, Kaisa Kulasalu, Pille Vahtmäe ja Valdo Valper koos abiliste toimkonnaga (Maarja Aigro, Risto Järv, Annika Kupits, Pille Niin). Üritust toetasid AS Hallik Tamsalust ning Eesti Kultuurkapital.

Teesid, mille trükiversiooni rahastas Jaan Metssalu, on leitavad <http://www.folklore.ee/era/tk2012/TK12teesid.pdf>.

Mare Kalda

Jutustamise uurimine tänapäeva Läti folkloristikas

2012. aasta jaanuaris kaitsti Läti Ülikoolis kolm rahvaluuleteaduslikku doktoritööd: Ieva-Garda-Rozenberga uurimus isikukogemuslugudest 21. sajandi Alsunga piirkonnas (*Personal Narratives in Alsunga District in the 21st Century*), Sandis Laime uurimus *ragana*'te traditsioonist Kirde-Lätis (*The raganas tradition in north-eastern Latvia*) ja Sanita Reinsone uurimus eksitamislugude kohast tänapäeva jutustamistraditsioonis (*Getting lost stories: notions, interpretations, poetics of narration*).

Kõiki kolme tööd iseloomustab varasema uurimistraditsiooni taotluslik ühitamine tänapäevase, sh rahvusvahelise folkloristikaga. Uurimustes realiseerub see jutustamise individuaalsete ja kontekstiliste andmete fookusse seadmises varasema kollektiivsuse ja anonüümsuse asemel. Ühtlasi peatutakse traditsiooni muutumisaspektidel, pärimuse mineviku ja oleviku seostel. Ieva Garda-Rozenberga töö koondub lähiminevikust jutustamisele (nn isikulugudele), mis on folkloristide huvivälja tulnud suhteliselt hiljuti, seevastu Sandis Laime ja Sanita Reinsone analüüsivad tänapäevasesest vaatepunktist kaugemas minevikku ulatuvat traditsiooni. Sandis Laime käsitleb inimesi ohustavate nõidtegelaste, nn *raganate* jutte ja sellega seotud usundilist maailma, Sanita Reinsone aga vastavalt eksitamis- ja eksimislugusid ning sellele ta asetuvat maailmapilti. Konkreetsest ajaloolis-kultuurilisest ja traditsiooniregiooni taustast lähtumine loob kõigile siinkäsitletud uurimustele kontekstikeskse raami.

Järgnev ülevaade põhineb autorite koostatud ingliskeelsetel kokkuvõtetel.